

ks. Rafał Rybacki

**ZAPIS WIZYTACJI KOŚCIOŁA PW. ŚW. MAŁGORZATY
W GOSTYNIU Z LAT 1628-1630 PRZEPROWADZONEJ
PRZEZ BISKUPA POZNAŃSKIEGO MACIEJA ŁUBIEŃSKIEGO**

Maciej Łubieński był biskupem poznańskim w latach 1627-1631. Urodził się 2 lutego 1572 roku w Łubnej jako syn Świętosława herbu Pomian i Barbary Zapolskiej. Wykształcenie zdobywał kolejno u jezuitów w Sieradzu, Kaliszu i Poznaniu, potem na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie w Rzymie i w Niemczech. Dokonany przez kapitułę wybór Macieja Łubieńskiego na biskupa poznańskiego (23 grudnia 1626 roku) zatwierdził 17 kwietnia 1627 roku papież Urban VIII. Biskup Maciej Łubieński odbył uroczysty ingres do katedry poznańskiej 1 stycznia 1628 roku. Ten sam papież 24 marca 1631 roku mianował go biskupem wrocławskim, a 27 listopada 1641 roku arcybiskupem gnieźnieńskim, powierzając mu stolicę prymasowską. Prymas Maciej Łubieński zmarł 28 sierpnia 1652 roku w Łowiczu. Został pochowany w kaplicy Łubieńskich w katedrze gnieźnieńskiej.

W latach 1628-1631 biskup Łubieński przeprowadził wizytację generalną diecezji poznańskiej. Wolumin AV 8, przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, liczący 378 stron nosi tytuł *Acta, Decreta et Ordinationes Visitationis universae Dioeceseos Posnaniensis per Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Mathiam Lubieski Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopum Posnaniensem Primo episcopatus sui Anno MDXXVIII Mense septembris indicta et ad laude Omnipotentis instituta et continuata*. Na stronach 242-245 znajduje się zapis wytycznych wizytacyjnych, jakie biskup Maciej Łubieński sformułował po wizytacji kościoła para-

fialnego św. Małgorzaty w Gostyniu, przeprowadzonej 11 maja 1629 roku (*Puncta nonnulla Reformationis pro Ecclesia Parochiali Gostinensi die 11 Maii in Visitatione Illustrissimi relicta*).

Puncta nonnulla Reformationis pro Ecclesia Parochiali Gostiniensi die 11 Maii in Visitatione Illustrissimi relicta

Dotis Ecclesiae Parochialis in Oppido Gostyń tituli Sanctae Margharetæ ut patet ex depictis in pariete signis et Anniversario Dedicacionis quod prima Dominica post festum Sancti Michaelis celebratur consecratae cum nulla mentio in praeterita Visitationis Reverendissimi olim Domini Hap Suffraganei Posnaniensis facta sit, ideo ea quae praesenti inquisitionis comperta sunt hic annotantur.

Dos Ecclesiae praedictae dum Oppidum ipsum Gostiniense in possessione Haereticorum fuit distracta et divisa inter Haeredes creditur, uti apparet ex divisione ex Actis Costensibus producta. Inde tamen colligi non potest quantitas ipsius cum ea Divisio generalibus verbis concepta sit. Nunc modernus Parochus Venerabilis Laurentius a Czaikow legitime ad praesentationem Generosorum Dominorum haeredum de Gostin ab Illustrissimo olim Domino Opaliński 1617 institutus pro Praedio suo colit unum mansum agri iacentem inter agrum Wroblewska ex una parte et Kozłowska ex altera incipiendo a via quae tendit ad Czaikow et desinentem in graniciebus Golskich. Ad haec sulcos nonaginta agri in campo dicto Folegi iacentes stadiorum quattuor penes agrum Piaskowski dictum ex una parte et ex altera penes agrum Hospitalis. Insuper partem agri vulgo płośę a regione ecclesiae Beatae Mariae Virginis existentem tendentem per rubeta usque ad arbores acernas alias Olszyna. Hortum item octodecem sulcorum versus Ecclesiam Beatae Mariae Virginis iacentem ac prata circa viam Malyncza existentia.

Denique Missalia de octodem mansis villae Brzezcie de quolibet manso per unam metretam siliginis et totidem avenae. De Czachorowo ex mansis 21 totidem siliginis et avenae. De Czaikowo de mansis decem, tantumdem deberet solvi sed ad praesens tantum solvitur per sesquialterum modium siliginis et totidem avenae. De Drzenczewo de mansis octodecem deberet solvi per tres modios siliginis et totidem avenae, sed non solvitur nisi per duos modios siliginis et totidem avenae. De praedio villae Bogusławki decima manipularis spectare dicitur sed ad praesens nihil inde percipit.

Item a quolibet grosso census Dominis haereditariis quam Civitati sive in pecuniis sive in pipere et croco provenientis percipit Dominus Parochus unum ternarium.

Reperiuntur praeterea census antiquus pro Plebano et Altaristis fundati in Actis Consistorii Posnaniensis inscripti Marcarum 65 et grossos sex sed quoniam dubitatur ne Summae principales de bonis iisdem quae

primitus onerata fuissent sint sublatae ideo Dominus Parochus accepta ex Actis meliore informatione curabit pro posse eiusmodi census retentos evincere.

Officium (de) Beata Maria Virgine cum Sacrificio Missae singulis diebus per presbyteros tres et duos Scholares expeditur fundatum super censu florenorum Centum et quinque et grossorum viginti quinque pro Summa Mille Quadringentorum florenorum polonicalium in bonis Oppidanorum Gostinensium assecurato cum nondum sit erectum curabit Dominus Parochus quamprimum erectionem expediti.

Fabricae Ecclesiae cum non provideatur aliunde nisi ex elemosinis quae diebus Dominicis et Festis sub tempus concionis colliguntur, et legatis piis Christi fidelium iniungitur serio Vitricis Ecclesiae quatenus omnia legata quae nondum sunt extradite exigent et in cista Ecclesiae, quae duabus satis, a quarum una clavis apud Dominum Parochum, et altera apud eosdem Vitricos servari debet reponant, et in necessitate fabricatus Ecclesiae exponent neque in posterum cuicumque personae in mutuum concedere praesumant. Rationes autem quotannis Domino Parocho et Magistratui Civili reddant.

Praeterea etiam defectus nonnulli in ea Ecclesia ex Visitatione reperti suppleri curentur. Processio solennis cum Sanctissima Eucharistia semper sub Baldachimo peragatur. Lampas ante Ciborium dum Ecclesia aperta manet, et Divina Officia solent accensa teneatur. Nomina Parochianorum circa exactionem strenae connotantur ut facilius sciri possint qui Praecepto Ecclesiae pro festo Paschatis satisfaciant. Qui etiam in fidei rudimentis et doctrina Christiana, tempore commodo, praesertim Dominicis Quadragesimae et Adventus Domini instruantur. Summitas Vasculi SS. Oleorum reparetur et clausura firma adaptetur. Orbiculus ligneus quo aqua Baptismalis immediate tegitur tela munda subducatur, et Fonti bene accommodetur. Pyramis ad Baptisterium propter decentiam provideatur. Sacramenti Extremae Unctionis usus saepe parochianis commendentur. Pavimentum Ecclesiae nimis inaequali complanetur. Ad Altare Fraternitatis S. Annae nimis depressum gradus unus infra donatur (domatur?), pro meliori commoditate celebrantis. Ad Altare Assumptionis BMV gradus stabiliantur et coequentur.

Caeteraque omnia tam ad curam animarum quam ad bonum ordinem Ecclesiae spectantia debite administrentur.

* * *

**Niektóre wytyczne (*puncta nonnulla reformationis*)¹
dla Kościoła Parafialnego w Gostyniu,
pozostawione w czasie wizytacji Jaśnie Wielmożnego (*Illustrissimi*)²
w dniu 11 maja**

Ponieważ w czasie minionej wizytacji Przewielebnego (Kaspera) Hapa, ongiś³ sufragana poznańskiego, nie poczyniono żadnej wzmianki dotyczącej uposażenia kościoła parafialnego w Gostyniu pod wezwaniem św. Małgorzaty, który to kościół – jak wynika ze znaków na ścianie i z Rocznicy Poświęcenia, którą obchodzi się w niedzielę po święcie św. Michała – jest konsekrowany, zatem wszystko to, co podczas obecnej wizytacji kościelnej zostaje tutaj wyszczególnione⁴.

Sądzi się, iż uposażenie wyżej wspomnianego kościoła zostało rozproszone i rozdzielone pomiędzy dziedziców, w czasie gdy samo miasto Gostyń było w posiadaniu heretyków, jak figuruje (to) w (dokumencie) podziału wystawionym na podstawie Akt Kościańskich. Jednakże nie da się dojść⁵ do ilości tegoż uposażenia [*quantitas ipsius*], ponieważ podział ten określono w sposób ogólny⁶. Teraz obecny Proboszcz, Czcigodny Wawrzyniec z Czajkowa, wskazany przez Zacnych Panów Dziedziców z Gostynia, prawnie ustanowiony przez Przewielebnego ongiś biskupa Opalińskiego w 1617 roku, jako swój majątek ziemski uprawia jedną rolę gruntu leżącą pomiędzy gruntem Wróblewskiej z jednej strony i Kozłowskiej z drugiej, począwszy od drogi, która prowadzi do Czajkowa i kończy się⁷ w granicach Golskich. Do tych bruzd (ponadto należy) 90 zagonów roli leżących na odległość 4 stadiów⁸ na polu zwanym Folegi w pobliżu roli zwanej Piaskowską z jednej strony i roli zwanej Szpitalną z drugiej strony. Ponadto część roli powszechnie zwanej Płose, rozciągającej się od okolicy kościoła przez cierniste krzewy aż do drzew klonowych⁹, zwanych inaczej Olszyna. Podobnie ogród 18 za-

¹ *Puncta nonnulla reformationis* – można oddać jako: niektóre, bądź: ważniejsze kwestie (sprawy), które należy poprawić.

² *Illustrissimus* – dosłownie: najjaśniejszy, od *illustris* – przesławny, świetny. Termin ten był w przeszłości odnoszony najpierw do urzędników Cesarstwa Rzymskiego.

³ Olim – ongiś, bądź śp. – odpowiednik innego, często stosowanego w odniesieniu do osób zmarłych zwrotu *Felicis recordationis* bądź *Recolendae memoriae*. Wspomniany sufragana poznański, biskup enneński Kasper Hap zmarł 26 czerwca 1619 roku. Został pochowany w kolegiacie św. Marii Magdaleny w Poznaniu.

⁴ *Hic adnotantur* – dosłownie: zostają tutaj spisane.

⁵ *Colligi* – dosłownie: być ujętym w jedno.

⁶ *Generalibus verbis* – dosłownie: w ogólnych słowach.

⁷ *Incipiendo a via quae tendit ad Czajkow et desinentem in graniciebus Golskich* – zwrot można także oddać jako: począwszy od drogi, która rozciąga się od Czajkowa, urywającej się na granicy Golskich.

⁸ Stadium – miara odległości około 200 m.

⁹ Acer – klon; acernus – klonowy.

gonów leżący w kierunku kościoła Najświętszej Maryi Panny oraz łąki przylegające do drogi Małyńca.

Na końcu ofiary mszalne (missalia – meszne) z 18 łąnów wsi Brzezie – z każdego łąnu jedną miarę pszenicy i tyle samo owsa. Z Czachorowa z łąnów 21 tyle samo pszenicy i owsa. Z Czajkowa z 10 łąnów tyleż właśnie powinno być odprowadzane, lecz dotychczas uiszczane jest wyłącznie na 1,5 korca pszenicy i tyle samo owsa. Z Dręczewa z 18 łąnów powinny być uiszczane 3 korce pszenicy i tyle samo owsa, ale nie jest uiszczane więcej jak 2 korce pszenicy i żyta. Utrzymuje się, że z majątku wsi Bogusławski, należna jest dziesięcina snopowa, ale do dnia dzisiejszego nie pobiera się stamtąd niczego.

Również otrzymuje proboszcz jednego trzeciaka od każdego grosza majątku od Panów Dziedzicznych, jak i od miasta, tak w pieniądzech, jak i w pieprzu czy w szafranie.

Natrafiono na dawne czynsze, ongiś ufundowane dla plebana i altarystów, zapisane w Aktach Konsystorza Poznańskiego na 65 grzywien i 6 groszy, jednakże zachodzi wątpliwość, czy sumy główne z tychże dóbr, które początkowo były obciążone, nie zostały zniesione, tak więc proboszcz, po uzyskaniu z akt lepszej informacji, zatroszczy się, aby można było tego rodzaju czynsz odzyskać.

Oficjum o Najświętszej Maryi Pannie wraz z ofiarą Mszy św. jest sprawowane w poszczególne dni przez 3 prezbiterów i 2 kleryków. Jest ono ufundowane na czynsz 105 złotych 25 groszy za sumę 1400 złotych polskich i zabezpieczone na dobrach mieszczan gostyńskich, ale ponieważ niczego jeszcze dotąd nie erygowano, proboszcz zatroszczy się jak najszybciej, aby takie erygowanie zostało uskutecznione.

Ponieważ na rzecz budynku kościelnego nie przewiduje się nic z wyjątkiem datków (które są zbierane w niedziele, święta oraz podczas kazania), a także z pobożnych legatów wiernych, stanowczo nakazuje się ekonomom kościoła, aby wyegzekwowali wszystkie legaty, których jeszcze dotąd nie przekazano i zdeponowali je w kasie kościelnej, dostatecznie zabezpieczonej dwoma kluczami, z których jeden ma być złożony u proboszcza, a drugi u tychże ekonomów, i aby je wyjęli w razie konieczności budowy kościoła¹⁰ i aby odtąd nie podejmowali się pożyczać¹¹ ich jakiegokolwiek osobie. Niech corocznie przedstawiają proboszczowi i magistratowi miasta księgi rachunkowe¹².

W przyszłości należy zatroszczyć się o to, aby niektóre braki¹³ stwierdzone w tym kościele podczas wizytacji zostały uzupełnione. Uroczy-

¹⁰ Fabricatus Ecclesiae – budowa kościoła.

¹¹ Mutuum concedere – także: dawać pod zastaw.

¹² Rationes – także: rachunki.

¹³ Defectus – można oddać także jako: błąd, uszczerbek.

sta procesja z Najświętszą Eucharystią niech zawsze odprawiana jest z baldachimem. Lamy przed tabernakulum niech będą zapalone, kiedy kościół jest otwarty i kiedy sprawuje się służbę Bożą. Nazwiska parafian co do daniny niech będą skrupulatnie zanotowane, aby można było łatwiej dowiedzieć się, którzy (z nich) zadośćuczynili Przykazaniu Kościelnemu w Święto Wielkonoce.

Także w dogodnym czasie, przede wszystkim w Niedziele Wielkiego Postu i Adwentu Pańskiego, należy pouczać parafian na temat podstaw wiary¹⁴ i nauki chrześcijańskiej. Należy naprawić pokrywę naczynia na Oleje Święte i zaopatrzyć je [naczynie] w bezpieczne zamknięcie. Krążek drewniany, którym bezpośrednio jest zakryta woda chrzcielna, ma być podszyty (powleczony?)¹⁵ czystą tkaniną. Należy go właściwie dostosować do chrzcielnicy. Dla upiększenia¹⁶ należy zadbać o zwieńczenie¹⁷ do chrzcielnicy. Należy zalecać wiernym częste przystępowanie do Sakramentu Namaszczenia Chorych¹⁸. Zbyt nierówna posadzka kościoła ma być wyrównana¹⁹. Przy mocno zapadniętym²⁰ Ołtarzu Bractwa św. Anny należy sprawić²¹ jeden stopień w dół, dla lepszej wygody odprawiającego. Przy Ołtarzu Wniebowzięcia NMP należy wzmocnić stopnie i (je) wyrównać.

Reszta, tak jak wszystko, co dotyczy zarówno troski o dusze, jak i dobrego porządku w Kościele, ma być należycie wykonywana.

¹⁴ Rudimenta – dosłownie: wiadomości elementarne.

¹⁵ Subducatur (?) – czasownik subduco znaczy odjąć, uwolnić. Być może słowo subducatur skojarzono i wyprowadzono od subductura, czyli podszewka bądź podszycie.

¹⁶ Decentia – także: piękno, obok: przyzwoitość, stosowność.

¹⁷ Pyramis – dosłownie: ostrosłup.

¹⁸ Extrema unctio – słowo extremus oznacza ostateczny, ale także najdalszy. Funkcjonujące w podręcznikach teologii extrema unctio zostało obecnie zastąpione unctio infirmorum, czyli namaszczenie chorych.

¹⁹ Pavimentum (...) nimis inaequali complanetur – posadzka (...) zbyt nierówna ma być złagodzona. Complanato oznacza także: zrównuje z ziemią. Jeśli przyjąć ten wariant tłumaczenia, to wówczas trzeba by zwrot ten oddać jako zalecenie całkowitej wymiany posadzki kościoła.

²⁰ Depressum – można oddać także jako biedny bądź zrujnowany.

²¹ Donetur bądź domatur (?) – zapis nieczytelny: w pierwszym wypadku chodziłoby o sprawienie jednego stopnia (donetur), w drugim o jego złagodzenie (domatur).